

AKADEMIA DOKUMENTALNA

Jaskinia zapomnianych snów (*Cave of Forgotten Dreams*)
reż. Werner Herzog, 2010
zdj. Peter Zeitlinger
muz. Ernst Reijeseger
technologia 3D

1. Werner Herzog i kino autorskie

Werner Herzog, urodzony w 1942 roku w Monachium, jest jednym z najważniejszych przedstawicieli europejskiego **kina autorskiego**. Idea kina autorskiego, wykształcona pierwotnie we Francji lat pięćdziesiątych, zakłada, że kino jest równorzędnym środkiem artystycznej wypowiedzi autorskiej w stosunku np. do powieści, a zarazem, że lepiej niż ona potrafi przekazać aktualne (dwudziestowieczne) problemy i współczesne spojrzenie na świat. Głównym autorem, którego wizja uzewnętrznia się za sprawą kina, jest reżyser, który w modelowych przykładach kina autorskiego często jest także twórcą scenariusza, a bywa, że także aktorem, (współ)autorem zdjęć, muzyki czy narratorem gotowego dzieła.

W historii kina Herzoga łączy się także ze zjawiskiem tzw. **nowego kina niemieckiego**, powstającego w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych w ówczesnych Niemczech Zachodnich, w opozycji do dominującego tam wówczas modelu kina rozrywkowego, konserwatywnego, unikającego palących współczesnych problemów. Grupę debiutującą wcześniej (fenomen ich twórczości analizowano czasem oddzielnie, jako „młode kino niemieckie”) współtworzyli między innymi Aleksander Kluge (autor *Pożegnania z dniem wczorajszym*, 1966) czy Volker Schlöndorff (*Niepokoje wychowanka Törlessa*, 1966), młodszy to Rainer Werner Fassbinder, Ulrike Ottinger, Margarethe von Trotta, Wim Wenders i Werner Herzog. Zwłaszcza w twórczości tej ostatniej dwójki krytycy i historycy filmu doszukują się podobieństw: wskazują na pojawiające się w ich filmach motywy drogi i wędrówki, kłopotliwego, niemieckiego dziedzictwa kulturowego, romantycznego poszukiwania siebie i własnej tożsamości, a także wątki międzynarodowe – filmy obu autorów dość

wcześniej zaczęły powstawać poza granicami Niemiec. Werner Herzog zarówno swoimi filmami, jak i biografią (w której pojawiają się takie wątki, jak oddalone od jakiegokolwiek cywilizacji dzieciństwo w bawarskiej wsi czy wyprawa na piechotę do Paryża, celem odwiedzenia chorej historyczki filmu, Lotte Eisner) współtworzy własny mit romantycznego artysty-outsidera, wiecznego wędrowca, który za pomocą swojej bezkompromisowej sztuki i życia próbuje odpowiedzieć na nurtujące go pytania.

Herzog jest autorem znaczących filmów fabularnych: *Aguirre, gniew boży* (1972), *Nosferatu-wampir* (1979), *Woyzeck* (1979), *Fitzcarraldo* (1982) czy *Cobra Verde* (1987). W wymienionych utworach główną rolę grał charyzmatyczny aktor Klaus Kinski, znany z wybuchowego temperamentu i ekstremalnych zachowań. Kinski, oskarżony przez własną córkę o molestowanie seksualne (autobiografia Poli Kinski ukazała się dopiero w roku 2013, ponad dwadzieścia lat po śmierci aktora), był postacią kontrowersyjną, jednak jego współpraca z Herzogiem doprowadziła do powstania dzieł zdobywających światowe uznanie; portretów szaleńców i ekscentryków, rzucających wyzwanie całemu światu i często tragicznie przegrywających. Współpracę z Kinskim Herzog upamiętnił w filmie dokumentalnym *Mój ukochany wróg* (1999). Werner Herzog współpracował również z niemieckim aktorem-naturszczykiem, Brunem S., który do filmu przyszedł – jako kloszard – wprost z ulicy. Bruno S. zagrał główne role w filmach Herzoga *Zagadka Kaspara Hausera* (1974) oraz *Stroszek* (1976), pokazujących losy jednostek nieprzystosowanych do życia zgodnie ze społecznymi konwencjami.

Ponadto Herzog jest jeszcze autorem między innymi takich utworów, jak *Nawet karły były kiedyś małe* (1970), *Szklane serce* (1976), *Tam, gdzie śnią zielone mrówki* (1984) czy *Krzyk kamienia* (1991). Jego bardzo różnorodna twórczość powraca często do pytań o najbardziej pierwotne i szalone składniki ludzkiej duszy, o relacje człowieka i natury, o spotkania i sytuacje ekstremalne.

2. *Jaskinia zapomnianych snów* – autorski dokument

Jednak od samego początku swojej twórczości Werner Herzog jest również autorem filmów dokumentalnych. Reżyser m.in. *Wielkiej ekstazy snycerza Steinera* (1974), *Rekolekcji na temat mroku* (1991), *Otchłani. Opowieści o życiu i śmierci* (2011) czy *Spotkań na krańcach świata* (2007) wyznaje jednak szczególną teorię dokumentu. Film jest jego zdaniem prawdziwy nie wtedy, gdy jego reżyser – zgodnie z ideą *cinéma vérité* – stara się powstrzymać od jakiegokolwiek interwencji czy

komentarza, zdając się na obiektywizm rejestrującej wydarzenia, neutralnej kamery, lecz wówczas, gdy filtruje obraz świata przez własną wrażliwość, temperament i koncepcję autorską. Herzog nie waha się przed prowadzeniem pierwszoosobowej narracji zza kadru, inscenizowaniem poszczególnych scen czy przed własną oceną obserwowanych zjawisk. Właśnie jaskinia, wypełniona tajemniczymi prehistorycznymi malowidłami, jest doskonałym przykładem środowiska rozpiętego między zewnętrżnością a światem wewnętrżnym.

Jaskinię Chauveta odkryto w latach 90. ubiegłego stulecia, w regionie Ardeche, w południowej części doliny Rodanu. W środku znaleziono naskalne obrazy sprzed ok. 32 tysięcy lat - a więc najstarsze z dotychczas znanych. W swoim filmie Herzog, wraz z niewielką ekipą, wkracza do zazwyczaj zamkniętych dla osób z zewnątrz jaskiń i filmuje swoje - współczesnego człowieka - spotkanie z prehistorycznymi malunkami. Przygląda się okolicy i rozmawia z badaczami paleolitu na temat znaczenia odnalezionych malowideł i przedmiotów sprzed dziesiątek tysięcy lat, oraz sposobu, w jaki żyli ludzie w okresie ich powstania. Jak zwykle niemiecki reżyser podchodzi do swojego zadania ogromnie serio, ilustrując obrazy z jaskini podniosłą muzyką i dając nam poczucie obcowania z tajemnicą i świętością; i także jak zwykle puentuje wiele konstatacji humorem i dystansem, z jakim traktuje wielu z przedstawianych bohaterów i, do pewnego stopnia, samego siebie. Tym samym jest - jak pisała Magdalena Kempna-Pieniążek - zarazem romantykiem i ironistą.

Trójwymiarowy obraz pomaga przedstawić obrazy w ich naturalnym środowisku; eksplorujemy też wraz z Herzogiem dolinę Rodanu w jej współczesnym wyglądzie. Od czasów paleolitu zmieniło się bardzo wiele. Pobliska elektrownia atomowa tworzy nowy mikroklimat, całkiem dosłownie, jako że wypuszcza hektolitry gorącej wody, używanej do schładzania reaktora, które wykorzystywane są następnie do tworzenia tropikalnej strefy, którą zamieszkują krokodyle albinosy... Zaskakujące zestawienia, ponawiane pytania, ukazują jaskinię jako kolebkę ludzkości, ale i jako wiadomość niemożliwą już do odczytania; prehistoryczne obrazy możemy uznać za lustro, w którym możemy się przejrzeć, ale także za świadectwo fundamentalnie odmiennego sposobu spoglądania na świat.

3. Symbolika jaskini w filmie Herzoga

W historii kultury jaskinia ma wiele rozmaitych znaczeń - niektóre z nich łatwo odnaleźć w filmie Herzoga. Oto oglądamy jaskinię jako symboliczne łono, kolebkę ludzkości - miejsce, które boimy się utracić (gdyż mogłoby to nas narazić na

opisywane przez Baudrillarda w *Symulakrach i symulacji* metafizyczne lęki, poczucie oderwania, niezakorzenia, utraty). Oglądamy ją jako tajemnicze miejsce kontaktów z tym co nadprzyrodzone (wiele z hipotez dotyczących malarstwa jaskiniowego włącza je właśnie w obszar rytuałów i obrzędów religijnych). Jaskinia to obszar wtajemniczenia, ale także, od czasów Platona, miejsce zjawiania się obrazów-miraży, które nie pozwalają (co w wizji Herzoga niekoniecznie musi być waloryzowane negatywnie) odkryć jednej i uniwersalnej prawdy o naturze rzeczywistości. Wreszcie i niewątpliwie jest dla Herzoga jaskinia alegorią kina - zwłaszcza wtedy, gdy wskazuje on na malarskie zabiegi oddające ruch, na iluzyjny i dynamiczny charakter naskalnych rysunków.

BIBLIOGRAFIA

Herzog. Przewodnik krytyki politycznej, (oprac. zbiorowe), Warszawa 2010

Magdalena Kempna-Pieniążek, *Marzyciele i wędrowcy: romantyczna topografia twórczości Wenera Herzoga i Wima Wendersa*, Wrocław 2013

Werner Herzog, red. Peter C. Seel, Bogusław Zmudziński, Kraków 1994

Janusz Wróblewski, *Szok pierwszego spojrzenia. Rozmowa z Wernerem Herzogiem*, „Polityka”, 1 maja 2010

<http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kultura/1505346,1,rozmowa-z-wernerem-herzogiem.read>

Opisy filmów Herzoga w bazie film.org.pl.

Opracowała Matylda Szewczyk